

EDMUND HUSSERL

*De crisis van de
Europese wetenschappen
en de
transcendentale
fenomenologie*

Vertaling & annotatie Willem Visser

Boom | Amsterdam

Oorspronkelijk verschenen onder de titel
*Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die
transzendente Phänomenologie*

© Nederlandse vertaling Boom uitgevers Amsterdam, 2018
© Voorwoord Gert-Jan van der Heiden & Sanem Yazicioğlu, 2018

De vertaler ontving voor deze vertaling een
projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Verzorging omslag: René van der Vooren
Ontwerp binnenwerk: Leo de Bruin †
Uitvoering binnenwerk: Peter Tychon

ISBN 978 90 5875 579 7
NUR 730

www.boomfilosofie.nl
www.bua.nl

Inhoud

Voorwoord

Gert-Jan van der Heiden & Sanem Yazıcıoğlu 13

DEEL I

De crisis van de wetenschappen als uitdrukking van de radicale levenscrisis van de Europese mens 33

- § 1. Is er gezien de aanhoudende successen van de wetenschappen werkelijk sprake van een crisis in deze wetenschappen? 35
- § 2. De positivistische herleiding van de idee ‘wetenschap’ tot loutere feitenwetenschap. De ‘crisis’ van de wetenschap in de zin van verlies van haar betekenis voor het leven 37
- § 3. De grondvesting van de autonomie van de Europese mensheid als gevolg van de nieuwe opvatting van de idee ‘filosofie’ in de renaissance 39
- § 4. Het falen van de aanvankelijk succesvolle nieuwe wetenschap en het onopgehelderde motief daarvan 42
- § 5. Het ideaal van de universele filosofie en het proces van de innerlijke ontbinding ervan 44
- § 6. De geschiedenis van de moderne filosofie als strijd voor de zin van de mens 47
- § 7. Het plan van de onderzoeken in dit geschrift 49

DEEL II

De verheldering van de oorsprong van de moderne tegenstelling tussen het fysicistische objectivisme en het transcendentale subjectivisme 53

- § 8. De oorsprong van de nieuwe idee van de universaliteit van de wetenschap in haar gemathematiseerde vorm 55

- § 9. Galilei's mathematisering van de natuur 57
- a) 'Zuivere meetkunde' 58
  - b) De grondgedachte van de galileïsche natuurkunde: de natuur als wiskundig universum 62
  - c) Het probleem van de mathematiseerbaarheid van de 'vulling' 68
  - d) De motivatie van de natuurconceptie van Galilei 72
  - e) De natuurwetenschappelijke basishypothese en het karakter van haar verificatie 76
  - f) Het probleem van de natuurwetenschappelijke zin van 'formule' 78
  - g) De verdwijning van zin uit de mathematische natuurwetenschap in de 'vertechnisering' 81
  - h) De levenswereld als het vergeten zinsfundament van de natuurwetenschap 84
  - i) Noodlottige misverstanden als gevolg van de onduidelijkheid over de zin van de mathematisering 89
  - k) Principiële betekenis van het oorsprongsprobleem van de mathematische natuurwetenschap 92
  - l) De methodische karakteristiek van onze uiteenzetting 93
- § 10. De oorsprong van het dualisme in de heersende voorbeeldfunctie van de natuurwetenschap. De rationaliteit van de wereld '*more geometrico*' 96
- § 11. Het dualisme als reden voor de onvatbaarheid van de problemen van de rede; als vooronderstelling van de specialisering van de wetenschappen en als fundament van de naturalistische psychologie 97
- § 12. Omvattende karakteristiek van het moderne fysicalistische rationalisme 102
- § 13. De eerste moeilijkheden van het fysicalistische naturalisme in de psychologie: de onvatbaarheid van de tot stand brengende subjectiviteit 104
- § 14. Voorlopige karakteristiek van het objectivisme en het transcendentale naturalisme. De strijd tussen deze ideeën als de zin van de moderne ideeëngeschiedenis 105
- § 15. Reflectie over de methode van onze historische beschouwingwijze 107

- § 16. Descartes als oorspronkelijk grondvester van zowel de moderne idee van het objectivistische rationalisme als van het transcendentale motief om het op te blazen 110
- § 17. De teruggang van Descartes naar het ‘ego cogito’. Uitleg van de zin van de cartesiaanse epoché 112
- § 18. Het foutieve zelfbegrip van Descartes: de psychologische misduiding van het door de epoché verworven zuivere ego 116
- § 19. Het uitsluitende belang dat Descartes in het objectivisme stelde als reden voor zijn verkeerde zelfbegrip 118
- § 20. De ‘intentionaliteit’ bij Descartes 120
- § 21. Descartes als uitgangspunt van twee ontwikkelingslijnen: die van het rationalisme en van het empirisme 120
- § 22. De naturalistisch-kentheoretische psychologie van Locke 121
- § 23. Berkeley – De psychologie van David Hume als fictionalistische kentheorie: het ‘bankroet’ van de filosofie en de wetenschap 124
- § 24. Het in de absurditeit van de scepsis van Hume verborgen ware filosofische motief voor de omverwerping van het objectivisme 126
- § 25. Het ‘transcendentale’ motief in het rationalisme: Kants conceptie van een transcendentiaalfilosofie 129
- § 26. Voorbespreking over het begrip ‘transcendentiaal’ dat ons leidt 135
- § 27. De filosofie van Kant en zijn navolgers vanuit het perspectief van ons leidende begrip van het ‘transcendentale’. De opgave van een kritische stellingname 137

DEEL III

De verheldering van het transcendentale probleem en de daarmee samenhangende functie van de psychologie 141

A. Het terugvragen vanuit de vooraf gegeven levenswereld als de weg naar de fenomenologische transcendentiaalfilosofie 143

- § 28. De verzwegen ‘vooronderstelling’ van Kant: de vanzelfsprekend geldende levenswereld 143

- § 29. De levenswereld is te ontsluiten als een rijk van ‘anoniem’ gebleven subjectieve fenomenen 152
- § 30. Het gebrek aan een aanschouwelijk-aantonende methode als reden voor de mythische constructies van Kant 154
- § 31. Kant en de ontoereikendheid van de psychologie van zijn tijd. De ondoorzichtigheid van het verschil tussen transcendentale subjectiviteit en de ziel 157
- § 32. De mogelijkheid van een verborgen waarheid in Kants transcendentiaalfilosofie: het probleem van een ‘nieuwe dimensie’. Het antagonisme tussen een ‘leven op de vlakte’ en een ‘leven in de diepte’ 159
- § 33. Het probleem ‘levenswereld’ als een deelprobleem van het algemene probleem van de objectieve wetenschap 162
- § 34. Presentatie van het probleem van een wetenschap van de levenswereld 164
- a) Het verschil tussen objectieve wetenschap en wetenschap in het algemeen 164
  - b) Het benutten van subjectief-relatieve ervaringen *voor* de objectieve wetenschappen, en de wetenschap *van* die ervaringen 166
  - c) Is het subjectief-relatieve onderwerp van de psychologie? 167
  - d) De levenswereld als universum van principiële aanschouwbare – de objectief-ware wereld als principieel niet-aanschouwelijke ‘logische substructie’ 168
  - e) De objectieve wetenschappen als subjectieve bouwsels – als bouwsels van een bijzondere praktijk, namelijk de theoretisch-logische, maar zelf behorend tot de volle concreetheid van de levenswereld 170
  - f) Het probleem van de levenswereld als universeel filosofisch probleem in plaats van als deelprobleem 173
- § 35. De analytica van de transcendentale epoché. Het eerste: de epoché van de objectieve wetenschap 176
- § 36. Hoe kan de levenswereld na de epoché van de objectieve wetenschap het thema worden van een wetenschap? Principiële scheiding tussen het objectief-logische a priori en het a priori van de levenswereld 179
- § 37. De formeel-algemeenste structuren van de levenswereld: enerzijds ding en wereld, anderzijds dingbewustzijn 183

- § 38. De twee mogelijke basiswijzen om de levenswereld thematisch te maken: de naïef-natuurlijke rechttoe-rechtaan-instelling en de idee van een consequent reflexieve instelling ten aanzien van het hoe van de subjectieve gegevenheidswijze van de levenswereld en de objecten daarin 185
- § 39. De eigen aard van de transcendentale epoché als totale wijziging van de natuurlijke levensinstelling 189
- § 40. De moeilijkheden van de echte zin van de voltrekking van de totale epoché. De verleiding om die ten onrechte te zien als een stapsgewijs uit te voeren onthouding van afzonderlijke geldigheden 190
- § 41. De echte transcendentale epoché maakt de ‘transcendentale reductie’ mogelijk – de onthulling en bestudering van de transcendentale correlatie van wereld en bewustzijn-van-wereld 193
- § 42. De opgave van een concreet schema van wegen voor een daadwerkelijke uitvoering van de transcendentale reductie 194
- § 43. Karakteristiek van een nieuwe weg naar de reductie in tegenstelling tot de ‘cartesiaanse weg’ 195
- § 44. De levenswereld als thema voor een theoretische interesse die bepaald wordt door een universele epoché ten aanzien van de werkelijkheid van de dingen in de levenswereld 197
- § 45. Begin van een concrete uiteenzetting over de gegevenheden van de zintuiglijke aanschouwing zuiver als zodanig 198
- § 46. Het universele correlatie-a priori 200
- § 47. Aanduiding voor verdere onderzoeksrichtingen: de subjectieve fundamentele fenomenen van de kinestheses, van de wijziging van geldigheid, van het horizonbewustzijn en van het gemeenschappelijk-worden van ervaring 202
- § 48. Al het zijnde, welke zin het ook heeft en uit welke regio het ook afkomstig is, als index van een subjectief correlatiesysteem 206
- § 49. Voorlopig begrip van de transcendentale constitutie als ‘oorspronkelijke zinvorming’. De exemplarische beperktheid van de uitgevoerde analyses: aanduiding van verdere horizonten van uiteenzetting 209
- § 50. Eerste ordening van alle arbeidsproblemen onder de titels: *ego – cogito – cogitatum* 212

- § 51. De opgave van een 'ontologie van de levenswereld' 214
- § 52. Het opduiken van paradoxale onbegrijpelijkheden. De noodzakelijkheid van nieuwe radicale overwegingen 216
- § 53. De paradox van de menselijke subjectiviteit: het subject-zijn ten aanzien van de wereld en tegelijk object-zijn in de wereld 220
- § 54. De oplossing van de paradox 224
  - a) Wij als mensen, en wij als ultiem fungerende, tot stand bringende subjecten 224
  - b) Ik als oer-Ik constitueer mijn horizon van de transcendentale anderen als medesubjecten van de transcendentale intersubjectiviteit die de wereld constitueert 226
- § 55 De principiële correctie van onze eerste aanzet tot een epoché door middel van een reductie ervan tot het absoluut enige, ultiem fungerende ego 229

B. De weg vanuit de psychologie naar de fenomenologische transcendentiaalfilosofie 233

- § 56. Karakteristiek van de filosofische ontwikkeling sinds Kant vanuit het gezichtspunt van de strijd tussen het fysicalistische objectivisme en het 'transcendentale motief', dat zich steeds weer aandient 233
- § 57. De noodlottige scheiding van transcendentiaalfilosofie en psychologie 240
- § 58. Het nauwe verband tussen psychologie en transcendentiaalfilosofie en hun verschil. De psychologie als het terrein van de uiteindelijke beslissingen 247
- § 59. De analyse van de omschakeling van de psychologische instelling naar de transcendentale. De psychologie 'voor' en 'na' de fenomenologische reductie (het probleem van het 'binnenstromen') 251
- § 60. De reden van het falen van de psychologie: de dualistische en fysicalistische vooronderstellingen 254
- § 61. De psychologie in de spanning tussen de (objectivistisch-filosofische) wetenschapsidee en de empirische handelwijze: de onverenigbaarheid van de beide richtingen in het psychologisch onderzoek (de psychofysische richting en de 'psychologie aan de hand van innerlijke ervaring') 256

- § 62. Bespreking vooraf van de absurditeit van de principiële gelijkstelling van ziel en lichaam als realiteiten: verwijzing naar de principiële differentie wat betreft temporaliteit, causaliteit en individuatie tussen natuuring en ziel 258
- § 63. Het twijfelachtige van de begrippen ‘uiterlijke’ en ‘innerlijke ervaring’. Waarom behoort de ervaring van het lichamelijke ding in de levenswereld, als ervaring van iets ‘louter subjectiefs’, nog steeds niet tot het thema van de psychologie? 262
- § 64. Het cartesische dualisme als oorzaak van de parallellisering. – Van het schema ‘beschrijvende tegenover verklarende wetenschap’ is alleen het formeel-algemeenste aspect gerechtvaardigd 263
- § 65. De toetsing van het recht van een empirisch gefundeerd dualisme door zich in te leven in de feitelijke handelwijze van de psychologen en de fysiologen 267
- § 66. De wereld van de algemene ervaring; haar regionale typologie en de in haar mogelijke universele abstractie: ‘natuur’ als correlaat van een universele abstractie, het probleem van de ‘aanvullende abstractie’ 269
- § 67. Het dualisme van door de ervaring gefundeerde abstracties. De historische doorwerking van de empiristische benaderingen van Hobbes tot en met Wundt. Kritiek op het data-empirisme 272
- § 68. De opgave van een zuivere interpretatie van het bewustzijn als zodanig: de universele problematiek van de intentionaliteit. (Brentano’s hervormingspoging van de psychologie) 275
- § 69. De psychologische basismethode van de ‘fenomenologisch-psychologische reductie’. (Eerste karakteristiek: 1. Het intentionele betrokken-zijn en de epoché; 2. Niveaus van de beschrijvende psychologie; 3. Instelling van de ‘niet-geïnteresseerde toeschouwer’) 277
- § 70. De moeilijkheden van de ‘psychologische abstractie’ (de paradox van het ‘intentionele voorwerp’, het intentionele oerfenomeen van ‘zin’) 283
- § 71. Het gevaar van het misverstaan van de ‘universaliteit’ van de fenomenologisch-psychologische epoché. Het cruciale belang van het juiste begrip ervan 286

- § 72. De verhouding tussen de transcendentale psychologie en de transcendentale fenomenologie als de eigenlijke toegang tot zuivere zelfkennis. Het objectivistische ideaal voor een wetenschap van de ziel wordt definitief terzijde geschoven 300
- § 73. Slotwoord: de filosofie als zelfbezinning van de mensheid, de zelfverwerkelijking van de rede 309

AANVULLENDE TEKSTEN 317

Verhandelingen 319

Realiteitswetenschap en idealisering – de mathematisering van de natuur 319

De natuurwetenschappelijke en de geesteswetenschappelijke instelling. Naturalisme, dualisme en de psychofysische psychologie 335

De crisis van de Europese mensheid en de filosofie 357

Addenda 391

Addendum II 391

Addendum III 401

Voorwoord

Husserls fenomenologie en de crisis van de
Europese wetenschappen
Gert-Jan van der Heiden & Sanem Yazicioğlu

Edmund Husserl (1859-1938) was de grondlegger van de fenomenologie, een filosofische school die een ongekende doorwerking heeft gehad in de twintigste eeuw en tot op de dag van vandaag een cruciale rol speelt in wijsgerige debatten. De erfgenamen van Husserls denken vinden we in de hermeneutische fenomenologie, die werd ontwikkeld door Martin Heidegger en uitgewerkt door Hans-Georg Gadamer en Paul Ricœur. Ook het door Jacques Derrida ontwikkelde deconstructiedenken vindt zijn oorsprong in een reflectie op Husserls fenomenologie, en het werk van beroemde fenomenologen als Emmanuel Levinas, Maurice Merleau-Ponty, Jean-Paul Sartre en Jean-Luc Marion is ondenkbaar zonder Husserl. Tegenwoordig is Husserls fenomenologische methode bovendien een onmisbare gesprekspartner in de zogenaamde *philosophy of mind* of cognitiefilosofie.

Husserl studeerde wiskunde bij de beroemde wiskundigen Leopold Kronecker en Karl Weierstrass. Daarna studeerde hij filosofie in Wenen, onder begeleiding van Franz Brentano, die een grote invloed heeft gehad op zijn fenomenologie. Bij Carl Stumpf, zelf een leerling van Brentano, schreef hij zijn habilitatie over het begrip van het getal, dat aan de basis ligt van zijn eerste belangrijke filosofische werk, *Philosophie der Arithmetik* (1891), waarin hij zijn wiskundige en filosofische expertise combineerde. Tien jaar later vestigt Husserl werkelijk zijn faam als filosoof wanneer zijn *Logische Untersuchungen* (1900-1901) verschijnen. Dit werk markeert de eerste stap tot de fenomenologie die hij later zal ontwikkelen in werken zoals de *Ideen* (1913), de tweede editie van de *Logische Untersuchungen* (1913), de *Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewußtseins* (1905-1928), de *Cartesianische Meditationen* (1931) en ook het boek dat u hier in vertaling vindt, *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*

(1936). Husserls nalatenschap beslaat meer dan 45.000 pagina's aan manuscripten, opgesteld in een in onbruik geraakte vorm van stenografie. Dankzij pater Herman Leo Van Breda is deze nalatenschap gered van de nazi's. Door het niet-aflatende werk van verschillende wetenschappers is zij de afgelopen decennia omgezet in 42 veelal vuistdikke banden die samen de *Husserliana* vormen. Met de publicatie hiervan is pas echt duidelijk geworden wat de omvang en de reikwijdte van zijn filosofische programma is.

Husserls nalatenschap en de teksten die hij zelf voor publicatie heeft voorbereid lopen soms door elkaar heen, hetgeen het best wordt geïllustreerd aan de hand van de tekst die hier in vertaling voorligt. De *Crisis* is namelijk niet gebaseerd op een door Husserl afgerond manuscript. Alleen de eerste twee delen, die de §§ 1-27 omvatten, zijn door Husserl zelf voor publicatie gereedgemaakt en ook bij zijn leven gepubliceerd in het tijdschrift *Philosophia* (1936). Aan het derde deel van de tekst, §§ 28-72, heeft Husserl tot aan zijn dood gewerkt, en de uitgave van dit deel is gebaseerd op een typoscript vol aanvullingen, notities en correcties. Uit Eugen Finks ontwerp voor de voortzetting van dit manuscript blijkt bovendien dat Husserl nog twee delen had voorzien: een vierde deel, getiteld 'Het idee van het hernemen van alle wetenschappen in de eenheid van de transcendentale filosofie', en een vijfde deel, getiteld 'De onvervreemdbare opgave van de filosofie: de zelfverantwoording van de mensheid'.¹ Daarnaast heeft Husserl van 1934 tot 1937 verschillende teksten en tekstjes geschreven die alle nader inzicht geven in de problemen die centraal staan in de *Crisis*. Sommige ervan laten zien wat Husserl ertoe heeft gebracht om aan de *Crisis* te gaan werken, andere geven een nadere uitwerking of verdieping van de thema's die in de drie delen van de *Crisis* worden behandeld en weer andere geven een beeld van wat Husserl in de twee aanvullende delen van plan was. Walter Biemel, de uitgever van de *Crisis*, heeft daarom besloten om de hoofdtekst aan te vullen met een reeks bijlagen, geselecteerd uit de nalatenschap van Husserl.² De eerste drie, de verhandelingen, laten zien hoe de vragen en problemen van de *Crisis* bij Husserl zijn opgekomen. Deze zijn ook in de voorliggende vertaling opgenomen. De eerste van

1 Finks ontwerp is verschenen als *Beilage XXIX* bij de door Walter Biemel uitgegeven versie van de *Crisis* in de *Husserliana* VI, pp. 514-516.

2 Zie Walter Biemels voorwoord bij *Die Krisis*, in: Husserl, Edmund, *Husserliana* VI, pp. XIII-XXII.

deze verhandelingen, gebaseerd op een voordracht die Husserl op 7 mei 1935 in Wenen hield, lijkt in het bijzonder de aanleiding te zijn geweest om de *Crisis* te schrijven. De daaropvolgende 29 addenda zijn vooral illustraties en verdiepingen bij verschillende paragrafen van de *Crisis*. Deze bijlagen variëren sterk in omvang en belang. Sommige lijken nauwelijks iets toe te voegen aan de hoofdtekst, terwijl bijvoorbeeld Addendum III, dat ook bekendstaat onder de titel *De oorsprong van de meetkunde*, door Derrida's uitgebreide commentaar zeer beroemd is geworden. Het verbaast dan ook niet dat bijvoorbeeld de vertaler van de Engelse uitgave, David Carr, ervoor gekozen heeft slechts een selectie van deze bijlagen op te nemen. Ook in deze Nederlandse vertaling vindt men naast de verhandelingen alleen de twee belangrijkste addenda. Ten slotte is er nog één tekst die wellicht ook een addendum genoemd zou moeten worden, maar die in de uitgave van Biemel niet als zodanig herkend wordt. De slotparagraaf van de hoofdtekst, § 73, is door Biemel aan het derde deel van Husserls tekst toegevoegd omdat deze paragraaf een indruk en samenvatting geeft van wat Husserl in de nog ontbrekende delen van zijn tekst had willen schrijven. *De crisis van de Europese wetenschappen* is, kortom, niet de titel van een afgerond boek, maar eerder de naam van een probleemveld dat steeds opnieuw om nadere reflectie vraagt en waarover Husserl nooit uitgedacht en uitgeschreven raakte. Daarmee is de *Crisis* in haar onvoltooide vorm een *pars pro toto* voor Husserls gehele filosofische programma en voor de manier waarop hij aan dat programma werkte.

1. *Fenomenologie als wetenschappelijke methode*

Waarover gaat dat programma? Net als zijn tijdgenoten William James en Henri Bergson is Husserl gebiologeerd door het menselijke bewustzijnsleven. Wat speelt zich af in de bewustzijnsstroom en de verschillende belevenissen of ervaringen die wij als bewustzijn opdoen? Wat is dat bewustzijn eigenlijk, en hoe verhoudt het zich tot de werkelijkheid? Wat betekent het dat we met het bewustzijn de werkelijkheid kunnen kennen? Dergelijke vragen laten al zien dat de aloude metafysische discussie over de eenheid van denken en zijn – of van de verhouding tussen het zijnde en de rede, zoals Husserl het zelf formuleert – een van de belangrijkste motiverende kwesties is in Husserls oeuvre. Tegelijkertijd benadert Husserl deze kwestie op een heel specifieke wijze: ze kan vol-

gens hem alleen beantwoord worden door het menselijk bewustzijn te bestuderen.

Voor Husserl geldt bovendien dat een antwoord op zo'n vraag alleen filosofisch aanvaardbaar is als het op een strikt wetenschappelijke en methodische wijze tot stand komt. Husserl droomt van een dergelijke strikt wetenschappelijke opvatting van de filosofie. De vragen die Husserl stelt, worden van oudsher tot de eerste filosofie of de metafysica gerekend, maar hij is ervan overtuigd dat deze discipline een nieuwe methode nodig heeft om de aanspraak werkelijk een wetenschap te zijn te kunnen waarmaken. Fenomenologie is daarom ook in de eerste plaats de naam voor een methode, voor een werkwijze die beschrijft hoe wij het bewustzijn moeten bestuderen. De titel van een van zijn meer toegankelijke werken is in dit opzicht veelzeggend: *Philosophie als strenge Wissenschaft*. De filosofie moet een strenge wetenschap zijn, en kan dat ook worden als ze in haar onderzoek de fenomenologische methode hanteert. Deze basale inzet van de fenomenologie laat zien hoe Husserl enerzijds de volmaakte vertegenwoordiger is van de negentiende-eeuwse bourgeoisie en haar bijna onwrikbare vertrouwen in de wetenschap, en hoe hij anderzijds oog heeft voor de verschillende bedreigingen van dit vertrouwen, die in de cultureel-sociale context van zijn tijd zo groot zijn dat er met recht gesproken mag worden van een crisis.³ De crisis van de filosofie en haar methode is ook een crisis van de wetenschap, zoals we hieronder zullen zien. Husserl ziet zichzelf daarom ook als 'echte beginneling', iemand die opnieuw moet beginnen en de droom van een wetenschappelijke filosofie nieuw leven moet inblazen om de crisis te overwinnen. Hij ziet zichzelf als de Mozes van de filosofie, die 'het oneindig open land van de ware filosofie, het "Be-loofde Land", uitgestrekt voor zich ziet liggen, maar het zelf niet meer als in cultuur gebracht beleven zal'.⁴

Voordat we meer concreet bespreken hoe Husserl met deze kwesties omgaat in *De crisis van de Europese wetenschappen*, is het nuttig om eerst een aantal basisbegrippen van de fenomenologie kort uiteen te zetten. Zoals gezegd moet filosofie volgens Husserl een strenge wetenschap zijn. Wanneer wij de uitdrukking 'strenge wetenschap' voor het eerst lezen, zijn we wellicht geneigd te denken dat Husserl dan vast de

3 Moran, Dermot, *Introduction to Phenomenology*. Londen: Routledge, 2000, p. 62.

4 Husserl, Edmund, *Ideen III*, in: Idem: *Husserliana* v, p. 161.

natuurwetenschappen of meetkunde als model voor zijn fenomenologie zal nemen. Immers, welke wetenschappen zijn er strenger dan wiskunde of natuurkunde? Dat is echter precies wat Husserl *niet* doet. De openingspagina's van de *Crisis* zijn in dit opzicht veelzeggend. Husserl begint daar met de opmerking dat het in eerste instantie vreemd is om over een crisis van de wetenschappen te spreken; de wetenschappen floreren toch als nooit tevoren? Er zijn echter verschillende vormen van wetenschap, en het model dat de *exacte* wetenschap van natuurkunde en meetkunde biedt, blijkt ongeschikt om de filosofie als *strenge* wetenschap te ontwikkelen.

Om dit uit te leggen introduceert Husserl de term *natuurlijke instelling*. De natuurwetenschappen hanteren in hun onderzoek deze natuurlijke instelling, die zij overigens delen met de alledaagse instelling van mensen: de objecten die wij in de wereld waarnemen, zoals mensen, dieren, planten of dingen, ervaren wij als objecten die er eenvoudigweg zijn en die simpelweg bestaan. 'Natuurlijke instelling' wijst hier voor Husserl dus in de eerste plaats op de alledaagse ervaring van de dingen, die wij voor vanzelfsprekend houden. Volgens Husserl wordt deze houding ook door de natuurwetenschappen ingenomen: voor de natuurwetenschapper geldt dat 'de natuur die zij wil onderzoeken, er voor haar eenvoudig is'.⁵ De manier waarop de dingen in de wereld gegeven zijn aan ons als wezens die zich van deze dingen bewust zijn, wordt daardoor echter geen object van onderzoek. De natuurlijke instelling wordt gekenmerkt door het feit dat zij de *gegevenheidswijze* van de dingen, de mensen, de ideeën, de wereld enzovoort *vooronderstellen*. Anders gezegd: het bewustzijn en de manier waarop de dingen voor het bewustzijn gegeven zijn, wordt voor de natuurwetenschap geen thema van nader onderzoek. De filosofie kan hier echter geen genoegen mee nemen; zij heeft tot taak om ook deze vooronderstellingen te onderzoeken en dit op wetenschappelijke wijze te doen. Aangezien de methode van de natuurwetenschappen een dergelijk onderzoek uitsluit, kan de filosofie deze methode niet voor eigen gebruik inzetten. De filosofie heeft een andere, fenomenologische instelling nodig, waardoor het bewustzijn en de gegevenheidswijze van de dingen voor het bewustzijn wel onderzocht kunnen worden. In het spoor

5 Husserl, Edmund, *Philosophie als strenge Wissenschaft*, in: Idem: *Husserliana* xxv, p. 13.

van denkers als Descartes en Kant streeft ook Husserl er in zijn fenomenologie naar de mogelijkheidsvoorwaarden van het kennen te onderzoeken. Aan Kant ontleent hij daarom het bijvoeglijk naamwoord ‘transcendentiaal’, dat wil zeggen de mogelijkheidsvoorwaarden van kennis betreffend, die bovendien voor iedereen toegankelijk is. Husserl karakteriseert zijn eigen fenomenologie daarom als ‘transcendentale fenomenologie’.

Met het onderzoek van dit transcendentale bewustzijn bedoelt Husserl niets geheimzinnigs. Als wij ons van een ding in de wereld bewust zijn, dan kan dat op verschillende wijzen. Bijvoorbeeld, om Husserl te citeren, als iets wat ‘wordt waargenomen, herinnerd, voorgesteld, ingebeeld, verwacht, geïdentificeerd, onderscheiden, geloofd, vermoed, gewaardeerd enzovoort’.⁶ Om deze gegevenheidswijze te onderzoeken moeten we de natuurlijke instelling opschorten. Voor deze opschorting gebruikt Husserl dikwijls de Griekse term *epoché*. Of het ding dat ons tegemoet treedt nu wel of niet bestaat, doet er niet toe; dat oordeel schorten we op, zodat we ons kunnen richten op de manier waarop dat ding aan ons verschijnt. Het woord ‘fenomeen’, eveneens ontleend aan het Grieks, betekent niets anders dan ‘verschijning’ of ‘verschijnsel’. De *epoché* of opschorting leidt dus niet tot een louter negatief resultaat – het uitschakelen van de natuurlijke instelling –, maar opent een nieuwe instelling. Husserl spreekt daarom ook wel over de *fenomenologische reductie*: de fenomenoloog richt zijn blik op het transcendentale bewustzijn, waarin de objecten als correlaten van het bewustzijn zijn gegeven. De fenomenoloog kan zo een analyse geven van de manier waarop de dingen aan ons verschijnen. Dingen kunnen gegeven zijn in tijd en ruimte, hun gegevenheidswijze kan veranderen en hangt af van de context waarin ze gegeven zijn enzovoort. Al in *Ideen I* brengt dit Husserl tot de volgende omschrijving van wat hij *het beginsel van alle beginselen* noemt, waarop de fenomenologie als methode gegrondvest is: ‘dat elke oorspronkelijk gegeven aanschouwing een rechtsbron van de kennis is, dat alles wat zich aan ons in de “intuïtie” oorspronkelijk aanbiedt (zogezegd in zijn lijfelijke werkelijkheid) eenvoudig te aanvaarden is, als wat het zich aanbiedt, maar ook slechts binnen de grenzen waarin het zich aanbiedt’.⁷ Het bewustzijn zelf is het domein waar de zinsconsti-

6 Husserl, Edmund, *Philosophie als strenge Wissenschaft*, in: Idem: *Husserliana* xxv, p. 15.

tutie van objecten als dit of dat plaatsvindt: de zin waarmee de dingen verschijnen in de aanschouwing is de zin die wij moeten aanvaarden, binnen de grenzen waarin ze gegeven zijn.

Het bewustzijn is voor Husserl daarom ook geen in zichzelf besloten domein. Het is niet subjectivistisch of solipsistisch. Bewustzijn wordt gekarakteriseerd door *intentionaliteit*: ons bewustzijn is altijd bewustzijn *van iets*. De waarneming is nooit gegeven als inhoudsloze mentale toestand, maar is altijd de waarneming van *iets* wat waargenomen wordt. Objecten zijn altijd als correlaat van de bewustzijnsact gegeven. Als ik zie – een bewustzijnsact –, dan zie ik een stoel, een boom of mijn computerscherm – dit zijn objecten als correlaten van die act. De specifieke gegevenheidswijze van deze dingen zegt iets over het objectskarakter van deze dingen, over wat voor een soort object of zijnde ze zijn: het maakt bijvoorbeeld nogal wat uit voor het objectkarakter of iets gegeven is als een *waargenomen* object, zoals een stoel, boom of computerscherm, of als een louter *ingebeeld* object. Ook een romanpersonage is wel degelijk een gegeven voor ons bewustzijn, maar niet op dezelfde wijze als onze buurman of buurvrouw.

Cruciaal voor de fenomenologische analyse is dat ze zich niet door theoretische vooronderstellingen moet laten leiden: dergelijke vooronderstellingen ontnemen ons de mogelijkheid om ons eenvoudigweg te richten op wat zich in het concrete bewustzijn van de dingen aandient. Tegen moderne cognitietheorieën zoals die van Locke in, betoogt Husserl daarom ook dat we deze bewustzijnsrelatie tot een correlaat niet moeten begrijpen als een representatie, alsof de verschijning van iets voor het bewustzijn zoiets is als een foto van het ding zelf, die echter niet dat ding zelf is. De beschrijving van bewustzijnsinhouden als representaties suggereert dat er een origineel is – de ‘echte’ boom –, die gerepresenteerd wordt in het bewustzijn – het mentale plaatje van de boom. De vraag is echter waar deze vooronderstelling van dit origineel op berust: de enige manier waarop wij van de boom weet hebben als boom is via de waarneming, die niet gericht is op een mentale afbeelding van de boom, maar op de boom zelf, en wel zoals die hier en nu, terwijl ik naar buiten kijk, aan mij verschijnt als boom. Dit adagium

7 Husserl, Edmund, *Ideen I*, in: Idem: *Husserliana* 111-1, p. 51. We citeren hier de ‘vrije’ vertaling die Sam IJsseling geeft in *De vele gezichten van de fenomenologie*, red. Ciano Aydin. Kampen: Klement, 2007, p. 26.

geldt niet alleen voor de waarneming, maar bijvoorbeeld ook voor een fenomenologische analyse van het geheugen. Het geheugen is geen lege opslagruimte van representaties, zoals Locke betoogt, maar een actieve grond voor de constitutie van (veranderende) betekenissen van wat er voor het bewustzijn verschijnt. Het beroemde adagium van Husserls fenomenologie, ‘Terug naar de zaken zelf’, drukt precies dit verzet uit tegen het idee van de representatie dat in zoveel moderne kentheorieën naar voren komt. We moeten niet beginnen met allerlei theorieën over het bewustzijn, maar met de concrete gegevenheidswijze van objecten voor het bewustzijn.

Husserl is ervan overtuigd dat hiervan een strenge wetenschap mogelijk én vereist is, en om deze mogelijkheid te onderstrepen geeft hij onder andere het sprekende voorbeeld van de kleurwaarneming. Er zijn natuurkundige theorieën die het kleurenspectrum volledig beschrijven, maar de specifieke ‘aanschouwende helderheid van de zin van kleur, zoals de ziende die heeft’ kan niet in deze natuurkundige theorie tot uitdrukking komen, omdat die door deze theorie voorondersteld wordt, tenminste voor zover die theorie er aanspraak op maakt werkelijk over kleuren te gaan.⁸ Wat de zin van kleur of van geluid is, weten we niet via de natuurkundige theorieën, maar via de onmiddellijke gegevenheid van kleuren en geluiden voor ons bewustzijn. Om te begrijpen hoe de zin van kleur tot stand komt, ‘geconstitueerd wordt’, zou Husserl schrijven, is een ander soort wetenschap vereist. Deze wetenschap is er niet op gericht om de kleinste kleurenverschillen vast te leggen – dat is in de beschrijving van de kleurwaarneming waarschijnlijk niet eens mogelijk, omdat kleuren niet met een dergelijke onderscheidenheid gegeven zijn in de kleurwaarneming –, ‘maar “kleur” onderscheiden van “klank” is een zó zeker onderscheid dat er in de hele wereld niets te vinden is wat zekerder is’, aldus Husserl.⁹ Die zekerheid is onmiddellijk en absoluut gegeven in de waarneming zelf. In de waarneming zijn wij volstrekt zeker over het onderscheid tussen kleur en klank. Precies dat beoogt een fenomenologie inzichtelijk te maken.

8 Husserl, Edmund, *Die Idee der Phänomenologie*, in: Idem: *Husserliana* 11, p. 6.

9 Husserl, Edmund, *Philosophie als strenge Wissenschaft*, in: Idem, *Husserliana* xxv, p. 33.